

הירקון 3 בני ברק, מגדלי LYFE בניין B טל. 03-5635050 פקס. 03-5617166

יפעת מידע תקשורת

26.08x20.6	1/5	עמוד 2	מקור ראשון - דיוקן	02/2026	97042546-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

על חבל דק :

30

פושע נחלט

השופמת יהודית דורי־דסטון חוזרת
למשפט דמיאניוק שסיים את עשיית
הדין בנאצים ובעוזריהם
← שלמה פיטרקובסקי

השופמת שהחליטה
לפתוח מחדש
את תיק דמיאניוק
← שלמה פיטרקובסקי

הירקון 3 בני ברק, מגדלי LYFE בניין 8 טל. 03-5635050 פקס. 03-5617166

יפעת מידע תקשורת

97042545-6 02/2026 מקור ראשון - דיוקן עמוד 27 2/5 53.97x33.8
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910

על חבל דק :

כשמדינת ישראל החליטה לבקש את הסגרתו של איוון דמיאניוק, נדמה היה שצפוי הליך מהיר שיסתיים בהוצאה להורג. בפועל המשפט הסתיים בזיכוי ואף הפך את "החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם" לאות מתה. השופטת ד"ר יהודית דורי-דסטון חוזרת בספר חדש אל עדויות הניצולים, אל התפניות הדרמטיות ואל הפצע הפתוח שנותר בחשפת הישראלי, ומנסה להסביר איך אדם שללא ספק השתתף ברצח יהודים זכה לצאת לחופשי

← שלמה פיטרקובסקי

עול חבל דקה

צילום: מני אילון - לע"מ

97042544-5	02/2026	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 28	3/5	56.04x34.01
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

"עלו שאלות לא פשוטות. למשל, אם דמיאניוק יזוכה, או יורשע בענייה קלה יחסית שהעונש עליה הוא שנות מאסר מעטות, אנחנו בעצם 'ניתקע' איתו. בעיתונות של אז שאלו: האם לא עלול לקרות שהוא ישוב לצד מישהו מאיתנו בתור לקופית חולים?"

מההליך הזה, הגיעה למשטרת ישראל בקשה לתשאל שני ניצולים נוספים מטרבלינקה. באתו שלב רדוויק כבר הייתה בגמלאות, והבקשה הועברה לז'קאר אוד בחפ"ן, מרטין קולר. הוא ראיין את שני הניצולים, ואגב כך עבר על תיק החקירה והראה שאחד ממשותפי הליך היהו הראשון ציין שם של עד פוטנציאלי נוסף. קולר הזמין גם אותו, ובסך הכול ראיין שלושה ניצולים. גם השלושה האלה זיהו את תמונתו של דמיאניוק כאיוון האיום. וכך בשנת '79 התיק הוחזר למשרד החקירות המיוחדות, לצורך המשך הליך שלילת האחרות".

בשלב הזה אותרה גם "תעודת טרוניקי" של דמיאניוק - מעין "כרטיס שירות" שניתן למשתפי הפעולה עם הנאצים, לאחד שהוכשרו במחנה טרוניקי בפולין. על פי הכתוב בתעודה, דמיאניוק שירת כ"זאכמן", כלומר שומר ואיש סגל, במחנה סוביבור. במסמך לא הוזכר שירות מטרבלינקה, אך דורידסטון מרגישה שהעובדה הזאת לא אמרה להפיל את החשדות נגד דמיאניוק; "אמחנו אהביים לייחס לגרמנים סדר דרוק, אבל מידע חלקי בתעודות האלו הוא לא בגודר יוצא דופן, וזה היה ידוע מראש. זה היה נתון הפתיחה של המשפט גם בארצות הברית. אנחנו גם יודעים שאזכמנים בעצם לא פעם מנחמה למחנה. טרבלינקה וסביבור הם שניים משלושת מחנות 'מבצע ריינהרד', ובהחלט ייתכן שדמיאניוק עבר מאחד לאחד".

החליכים המשפטיים בארצות הברית - שכללו שלילת אחרות, החלטה על גירוש והוצאת צו הסגרה - נמשכו שבע שנים. הם נעו בין 12 ערכאות שונות, הגיעו עד לבית המשפט העליון שם. במקביל התנהל כאן בארץ דיון ציבורי בבקשת ההסגרה. "עלו שאלות לא פשוטות", מציינת דר"ר דסטן. "למשל, עלתה האפשרות שדמיאניוק יזוכה, או אולי יורשע בעבירה קלה יחסית, שהעונש עליה הוא שנות מאסר מעטות. עלה החשש שאנחנו בעצם 'ניתקע' איתו, כי קיבלנו אותו בהליך של גירוש, אין לו אחרות, ואף מרינה לא תהיה מעוניינת לקבל אותו מאיתנו. בעיתונות שאלו: האם לא עלול לקרות שהוא ישב לצד מישהו מאיתנו בתור לקופת חולים?"

למרות כל זאת הוחלט לבקש את הסגרתו של דמיאניוק, משום שנראה שהוא עומד בכל הקריטריונים שקבע משרד המשפטים להעמדת פרשע מלחמה נאצי לדין. מעורבות במישורין ברצח

צילום: איוון דו הודין, האוסף האומנותי לתולדות ישראל, תמונות צילום: יורם שפסל

העיכובים שנגרמו מתקיפתו סייעו להגנה לאסוף עוד עדויות. סגנור של דמיאניוק, יורם שפסל

משפט אייכמן? "יכול להיות. עדות מפורשת לכך לא מצאתי, אבל ההנחה שנתן בגין עשויה אולי לרמוז לכיוון הזה. הייתה אז התעוררות עולמית של המאבק בהכחשת שואה, ומכאן צמחה התקווה לייצר מה שקראו אז 'משפט אייכמן שני' - אירוע שיהיו לו הדים ותהיה לו השפעה רבה מבחינה חינוכית והיסטורית. לכך צריך להוסיף שבתקופה הזאת התחזקה התודעה של חלקו הזמן מהשואה. הניצולים התבגרו, וחלחלה ההבנה שהם לא יחיו פה לבצח. או היה מגוון רחב של גורמים, אבל חשוב לומר שלולא הייתה התעוררות לנושא בארצות הברית, לא היה לישראל מי לשפוט".

בארה"ב, מסבירה דורידסטון, אין מקבילה ל"חוק לעשיית דין בנאצים ובעוריהם" הישראלי, ולכן השלטונות שם לא יכלו להעמיד למשפט את החשודים כפושעים נאצים. הם כן יכלו לשלול את אחרותם ולהסגיר אותם - ולשם כך נדרשו הליכים משפטיים שישראל התבקשה לסייע בהם. "הצעד הראשון שנעשה כאן היה פריסם מודעה בעיתונות, ובה בקשה שמי שיש לו מידע על דמיאניוק או פרוינקו יפנה למשטרה. זאת הייתה מודעה קטנה מאוד, שהתפרסמה בשולי עמודי המודעות בעיתונים היומיים, ולא הניבה שום פנייה. אבל רדוויק לא הסתפק בה. מתוך הנחה שפרוינקו פעל במחנה טרבלינקה, היא החליטה להתחיל ממנו, והזמינה ניצולים מהמחנה שאת שמותיהם הכירה. רדוויק הציגה להם גיליון תמונות הכולל בתוכו גם את התמונות שפרוינקו ודמיאניוק ציפו לבקשות ההגירה שלהם בשנים 1949 ו-1951 בהתאמה. הניצולים הביטו בגיליון, ולהפתעתה הצייעו דווקא על דמיאניוק ואמרו לה בעברית, ביידיש או בגרמנית: 'זה איוון, איוון גרוינ' מטרבלינקה'".

גם הגרמנים לא תמיד מסודרים "איוון גרוינ' - ברוסית, איוון האיום - היה במקור כניזוי של אחד הצארים שנועד באכזריות. האסירים במחנה טרבלינקה הצמידו את השם הזה לשומר אוקראיני, משתף פעולה עם הנאצים, שהתבלט בסאדיזם ובתאוות רצח שלו. את שם משפחתו לא ידעו, רק את שמו הפרטי. 'רדוויק', חוקרת מניסה כאמור, ותרשמה מאוד מהאופטימיות של היהודי בידו שישה ניצולים, ממשכה דר"ר דסטן. "אחד כך היא הזמינה גם ניצולים מטוביבור, ולהם תמונתו של דמיאניוק לא הייתה מוכרת. את תוצאות הליך הזהויה העבירה רדוויק לארצות הברית, ובאוגוסט '77 נפתח שם הליך לשלילת האחרות של דמיאניוק. כעבור חצי שנה, כחלק

שונים מתהלים להבשיל", אמרת ר"ד דורידסטון. "בתוך 'שירות ההגירה וההתאחדות' של ארצות הברית פעל אז משרד מיוחד, Project Control Office. המנהל שלו, סם זוטי, קיבל רשימה ובה שבעים שמות של אנשים שנחשד כי שיתפו פעולה עם הנאצים בזמן מלחמת העולם השנייה, ולאחריה היגרו לארצות הברית והצליחו להתאחד בה. זוטי ברק את הרשימה הזאת וצמצם אותה לכדי תשעה שמות.

ביוני 1977 הוקמה בושינגטון מחלקת לטיפול בנאצים מיוחדת, שמשמיתה לתאם את החקירות בכל התיקים מהסוג הזה. שלב חשוב ביותר בסיפור מגיע שנה אחר כך, כשביוזמתה של אליזבת הולצמן, חברת קונגרס יהודייה, התקבל תיקון לחוק ההגירה לפי הנוסח המתוקן, אפשר לשלול אחרות מגמי שהשיג אותה במרמה, כלומר אדם שיצר מזג שאו מול רשויות ההגירה - למשל אם הסתיר את חלקו ברדיפתו בתקופת המשטר הנאצי. בעקבות זאת מחלקת הליטיגציה המיוחדת עברה למשרד המשפטים, קיבלה שם חדש - 'המשרד לחקירות מיוחדות', והחקירות התחילו להתקדם ברצינות".

במקביל לשינויים במצב החוקי בארה"ב, גם ישראל גילתה עניין בפושעים שהותם עשויה להחשיף. "זוטי העביר לישראל עוד בשנת '76 את הרשימה של תשעת השמות ואת תמונות החשודים כפי שצורפו למסמכי ההגירה שלהם, בשנים שמיד אחרי המלחמה". מנשיכה דורידסטון לתאר את השתלשלות האירועים. "במשטרת ישראל הייתה אז יחידה קטנה שנקראה חפ"ן, חקירת פושעי הנאצים. את הרשימה של זוטי קיבלה מרים רדוויק, חוקרת ממונטריה ויחסי, מניסה מאור. היא החליטה להתמקד בשניים מהשמות: ג'ון איוון דמיאניוק ותיאודור פרוינקו. לפי המידע שהגיע מארצות הברית, דמיאניוק שירת כסוביבור ופרוינקו כטרבלינקה; רדוויק ידעה שיש בישראל ניצולים משני המחנות האלה, ולכן היה עליה לתת להשיג עדויות על הנאצים שפעלו שם. וכך יצאה לדרך החקירה שלה".

הפנייה מארצות הברית, אמרת דורידסטון, פגשה גם תהליכים פנימיים ישראליים שיצרו קרקע נוחה לקיסוק בנושא. "ב-'77' התרחש המהפך, ושר המשפטים החדש היה שמואל תמיר, סגנור של מליכאל גרינוולד במשפט קסטנר, ונושא השואה היה חשוב לו מאוד. ראש הממשלה מנחם בגין הנה את גורמי הביטחון, ובעיקר את המוסד, לחידוש את הניסיונות לאתר פושעי מלחמה נאצים. המודק היה אז החיפוש אחר יוזה מנגלה, שנחשב לאחד מסמלי הרוע הנאצי".

חילופי השלטון יצרו אולי גם רצון "לשחוק" את

"בארניוני הקג"ב התגלו ארבעים הודעות מחקירותיהם של ואכמנים ממחנה טרבלינקה, עם תמונה של האדם שהם זיהו כאיוון מרצינקו - שהיה שונה מאוד מדמיאניוק ומבוגר ממנו בתשע שנים. לא היה מידע על שורשרת ההחזקה במסמכים, השימוש בהם מנוגד לכל כללי הראיות, אבל לפי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוריהם, אפשר לקבל אותם"

יום הזה היה אמור להירשם ברפי היסטוריה לצד יום חטיפתו של אדולף אייכמן. האמצעים היו פחות דרמטיים אומנם, וגם האדם במרכז הפרשה מילא תפקיד דרמטי פחות במכונת ההשמדה הנאצית, אבל העמדתו לדין נועדה לסמן לעולם כולו שמדינת היהודים לעולם לא תחול לדרוף ולהעניש את הפושעים. ב-24 בפברואר 1986, שושן פורים 'תשמ"ז, בסופה של סאנה משפטיה שנתמסכה על פני שנים, חתם מנחם המדינה של ארצות הברית ג'ורג' סולץ על צו להסגרת ג'ון איוון דמיאניוק למדינת ישראל. שלושה ימים אחר כך הוטס דמיאניוק ארצה, וכעבור שנה נפתח משפטו. לפי כתב האישום, האיש הזה היה לא אד"מ "איוון האיום", שומר במחנה ההשמדה טרבלינקה שנתעלל באסירים היהודים, רצח רבים מהם כמו ידיו, ונודע באכזריותו הבלתי נתפסת.

סרפו של הסיפור ידוע: דמיאניוק הורשע ונידון למוות בתלייה, אך ראיות חדשות שהתגלו בארכיון הקג"ב עם נפילת "מוסק ברזל" הטו את הכף בערעור הביאוי לזיכיון מחמת הספק. הוא גורש לארה"ב, וכעבור שני עשורים הוטסו לגרמניה ושוב הועמד לדין, הפעם בגין פשעיו לכאורה כשומר במחנה סוביבור. הערכאה הראשונה הרשיעה אותו, אך מותו לפני סיום הליכי הערעור נאע את הפיכת פסק הדין לחלוט.

משפטו של דמיאניוק בארץ היה יושר והליך המשפטי האחרון שניהלה מדינת ישראל בהתאם ל"חוק לעשיית דין בנאצים ובעוריהם". סיפורו של המשפט הזה, על התפניות הרבות שבו, עומד במרכז ספרה החדש של המשפטת ר"ר יודית דורידסטון, "המשפט הארוך" (הוצאת מאגנס של האוניברסיטה העברית). "זה סיפור שמתחיל כעשור לפני ההסגרה, בישראל ובארה"ב כמעט במקביל, כאשר תהליכים

97042548-02/2026	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 29	4/5	54.73x34.48
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910				

‘ראיתי שעל משפט אייכמן נכתב רבות, אבל על משפט דמיאניוק – כמעט כלום.’ השופטת יהודית דורי-דסטון

שיש לזכות את דמיאניוק מהעבירות שהאשם בהן. 432 עמודים מחזיק פסק הדין של בית המשפט העליון, ורק ב־18 העמודים האחרונים המסקנה מתהפכת לטובתו. השופטים למעשה אומרים: אנתנו לא יודעים מי יצר את הראיות הללו, אולי הן אפילו מזויפות – גם ספקולציות כאלו היו – אבל הן מעוררות אצלנו ‘ספק סביר’.”

חשוב לה להסביר מהו ספק סביר: ‘התביעה מספרת סיפור, ומציגה ראיות שבאות להוכיח אותו. אם הגאשם בא ואומר ‘מכל הראיות האלה אני יכול ליצור סיפור אחר’, הסיפור שלו לא הייב להיות נכון יותר או משכנע יותר; די בכך שזה סיפור שעומד על הרגליים, כלומר שהוא אפשרי, כדי להביא לזיכוי. הדברים כתובים במפורש בפסיקה. בית המשפט העליון אמר שהתביעה לא הפריכה את התוקף של תשע ההודעות שהצביעו על זיהוי שונה, ולכן התעורר ספק. מצד שני, בית המשפט העליון כן קבע שדמיאניוק היה ואכמן במתנה סוביבור ובמתנה נוספים. הוא גם לא קבע שדמיאניוק לא היה ואכמן בטרבלינקא, אלא אמר שבנושא הזה התעורר ספק סביר. משפט הסיום בפסק הדין הוא ‘הואכמן איוון דמיאניוק יצא מלפנינו וכאן מחמת הספק’.”

זו אם הוא אכן היה ואכמן במתנת אחרים, למה בית המשפט העליון לא דרשית אחרת?
 “בית המשפט נתן שני נימוקים לכך. הראשון הוא עקרון הייחודיות: אם אדם מוסגר לישראל, להתגונן מפני הדישעית אותו באישומים שונים מאלו שהוסגר בגינם. ועם זאת, העליון לא הכריע בעניין הזה עד הסוף. אם אתה שואל אותי, אפשר היה גם לקבוע אחרת – שההטרה לישראל כוללת גם את המעשים של דמיאניוק במתנת אחרים. הנימוק השני הוא שלא ניתנה לדמיאניוק אפשרות סבירה להתגונן מפני האישומים החלופיים. האם זה נכון? גם כן. הוא אני לא בטוחה. ראשית, כתב האישום התייחס במפורש גם למעשיו בסוביבור. מעבר לזה, כששפטל הציג את הראיה שקשרה את דמיאניוק לסוביבור, בית המשפט המחוזי הוהיר אותו שהוא לזקק סיכון, ושפטל בחר בכל זאת להגיש את הראיה כדי לנתק את דמיאניוק מטרבלינקא. לכן כלל לא ברור שהקביעה ‘לא ניתנה לו הורמנת סבירה להתגונן’ היא נכונה. נכון שעיקר המשפט במחוזי טוב סביב טרבלינקא.”

למוות יש מחיר

בעקבות הזיכוי הגוש לבג”ץ עשר עתירות שדרשו שהיועץ המשפטי לממשלה יגיש נגד דמיאניוק כתב אישום חדש, המתייחס למעלליו במתנת האחרים. “בתשובתו, היועמ”ש דאו יוסף דריש נתן ארבעה נימוקים להחלטה לא להעמיד את דמיאניוק לדין שוב”, אומרת השופטת דורי-דסטון. “מלבד הנימוק של עקרון הייחודיות, הנימוק השני היה העיקרון של ‘סיכון כפול’, שלא מאפשר להעמיד לדין אדם על עבירה שבגינה הוא כבר נשפט וזכה. צריך לומר ביושר שאם דריש היה רוצה לטעון שהעמדה לדין בגין המעשים בסוביבור לא מנוגדת לשני העקרונות הללו, בהחלט אפשר היה להגן על עמדה כזאת. הנימוק השלישי היה קשי בהשגת ראיות נוספות, שעלול להביא לסיכויי הישעה נמוכים; הנימוק החוק ביותר היה שהיועמ”ש קודא את פסק הדין של בית המשפט העליון כאמורה: ‘הגב את ירך ואל תוסיף לעסוק בנושא’.”

“בג”ץ רצה את העתירות, בהרכב שונה מזה שישב במשפט, והבהיר שבית המשפט העליון שקיבל את ערעור דמיאניוק לא הנהח את היועץ

“בעקבות ההרשעה וגזר הדין במחוזי, ניסו לבדוק אם אפשר להעמיד לדין בישראל עוד פושעים נאצים. הייתה אפילו יוזמה להקמת מחלקה במשרד המשפטים שתעסוק בנושא. אחרי שדמיאניוק זוכה והמשפט נתפס כנישלון גם בעיני הציבור, ישראל הניחה את ידה מהמאמצים לשפוט פושעים נוספים”

יהודים: יש בישראל עדי ראיה שוכלו להעיד במשפט; והקריטריון החשוב ביותר, לדברי דורי-דסטון – סיכויי הישעה גבוהים. וכך, ב־27 בפברואר 1986 הגיע דמיאניוק לישראל כדי להישפט כאן, בהתאם לחוק לעשיית דין בנאצים ובעורריהם.

במשך השנים נמנעו לא פעם שישראל לא באמת רצתה בקיומו של המשפט, ושהאמריקנים ‘הדפרי’ לנו את דמיאניוק.

“זו ממש לא התמונה שעולה מהחומרים שאני עברתי עליהם. נכון שהאמריקנים הציעו לנו אותו. ראש המשרד להקירות מיוחדות הגיע לפגישה בארץ והציג את סיפור דמיאניוק כ‘מקרה מבחן ראשון’: אם המהלך יצליח, הוא אמר, ייתכן שיתוף פעולה בהטגרת פושעים נאצים נוספים. אבל ברור שזה היה שיתוף פעולה. האמריקנים היו מעוניינים בכך, אבל גם בישראל רצו לנהל את המשפט.”

ספק שביר

מוגע שדמיאניוק הגיע ארצה, התליכים התקדמו בקצב מהיר למדי. כתב אישום הוגש, ובתוך שנה מההטרה נפתח המשפט. בהתאם לחוק בתי המשפט (עבירות) שעונשן מוות), תשכ”א-1961” הוקם הרכב שופטים מיוחד, בראשות שופט בית המשפט העליון רב לוי ולצידו השופטים דליה דורנר וגבי טל – שניהם כיהנו אז בבית המשפט המחוזי בירושלים, שניהם יזמנו לימים לשופטים בבית המשפט העליון.

משפטו של דמיאניוק התנהל באופן פומבי בבנייני האומה, והיה המשפט הראשון בישראל שצולם ושודר בטלוויזיה. על דוכן העדים עלו כזה אחר זה ניצולים ששרדו את מתנה טרבלינקא והיסטוריונים שחקרו את השואה. “המשפט התנהל מדי יחסית, בוודאי אם לוקחים בחשבון שזה תיק של עונש מוות”, אומרת ד”ר דורי-דסטון. “השופטים, פרקליטי התביעה ופרקליטי ההגנה אף יצאו יחד לטרמפלה, שם גבו עדות מאיש אסי אס לשעבר שזיהה בחקירה את דמיאניוק. המשפט הסתיים בתוך שנה וחודשים בלבד, כאנקדוטה צריך להגיד שכאשר התחיל ‘מבצע צדק’ – זה השם שנתן בישראל להבאתו של דמיאניוק בפרקליטות שזיהו אחר הגורמים המרכזיים בנידול

ההליך, העריך שהמשפט יימשך בין שישה לשמונה שבועות”.

ב־18 באפריל 1988 ניתנה הכרעת הדין: בית המשפט הדישע את דמיאניוק וקבע כי הוא “איוון האיום” מטרבלינקא. שבוע לאחר מכן, ב־25 באפריל, נשמעו הטיעונים לעונש. בישיבת אחר הצהריים של בית המשפט, עוד באתו היום, ניתן גזר הדין – מוות בתלייה.

בראש צוות ההגנה של דמיאניוק בבית המשפט המחוזי עמד עורך דין אמריקני, מרק אוקנור, ולצידו הסנגור הישראלי יורם שפטל. לקראת סוף ההליך בערכאה הראשונה אוקנור עזב, ושפטל נותר בראש הצוות. הוא ערער כמובן על ההרשעה ועל גזר הדין, אך שרשרת אירועים עיכבה את המשך ההליך. עו”ד רב איתן, שופט בדימוס של בית המשפט המחוזי בירושלים וחבר צוות ההגנה, קפץ אל מותו ימים ספורים לפני תחילת הדיון בערעור. במהלך הלווייתו של איתן התקרב ניצול שואה אל יורם שפטל, והתו לעבור חמוצה. עינו השמאלית של הפרקליט נפגעה קשות, והוא נזקק בעקבות כך לאשפוז ממושך. שורת העיכובים, כך מתברר ברעיו, הייתה גורלית, וייתכן שהיא זו שהביאה לתפנית הדרמטית בספיר הוצילה את דמיאניוק מחבל התלייה.

“מדחייה לדחייה נפתח מסך הברזל, ופתאום ניתנה למדינת ישראל גישה לארכיונים של הקג”ב

שהיו חסומים בפניה קודם לכן”, מתארת דורי-דסטון. “התובע מיכאל שקד נסע לרוסיה יחד עם חברים נוספים בצוות התביעה, והם איתרו שלל חומרים. במקביל, בתוכנית הטלוויזיה האמריקנית ‘60 דקות’ התראיינה אישה שעבדה בנות סמוך למתנה טרבלינקא, והיא סיפרה שאחד הלקוחות שלה היה ממפעילי תאי הגוים במתנה, ושמו היה איוון מרצ’נקו. התביעה ביררה וגילתה שלפי הנוסטים שדמיאניוק הגיש באר”ב, שם נעדיה של אמו היה מרצ’נקו – אלא שבמקביל הסנגוריה השיגה ראיות לכך ששמה האמיתי של האם היה אחר. לכך הצטרפה עדותו של ואכמןלשעבר במתנה סוביבור, שסיפר שאיוון דמיאניוק היה שם יחד איתו.

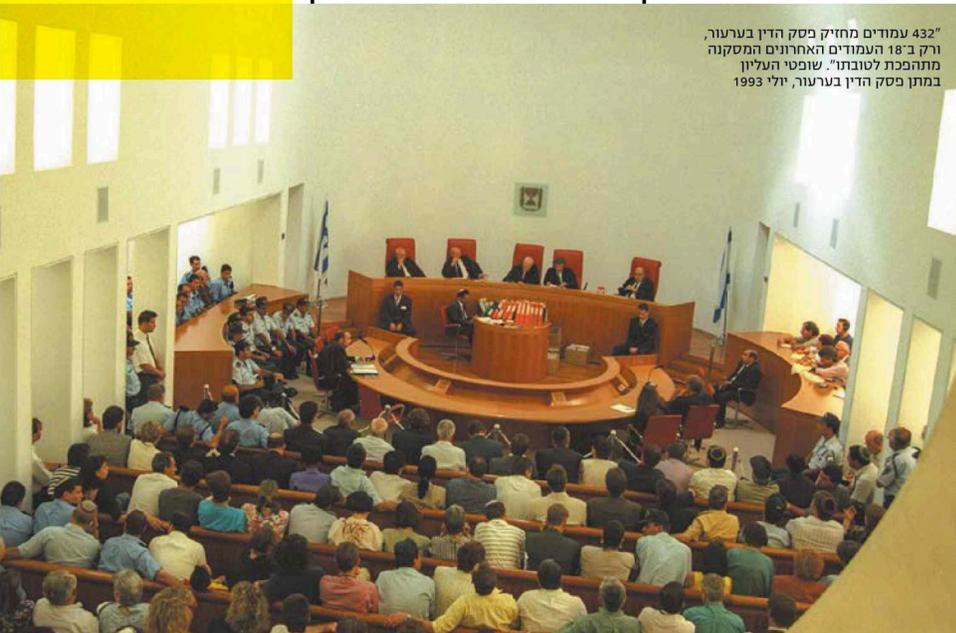
“כל אלה עדיין לא שינו את התמונה. מה כן גרם לתפנית? בראיות שהתגלו בבדידת המועצות היו כארבעים הודעות מחקירותיהם של ואכמנים ועובדי כפייה ממתנה טרבלינקא, וגם שם סיפרו על מפעול תאי גוים שנקרא איוון מרצ’נקו; בתשע מתוך ארבעים ההודעות הייתה תמונה של האדם שהם זיהו כאיוון מרצ’נקו – והוא היה שונה מאוד מדמיאניוק, על כך אין שום מחלוקת. מרצ’נקו גם היה מבוגר מדמיאניוק בתשע שנים, לפי המסמכים, ועם סימני זיהוי שאינם תואמים את הגאשם שהוכא לישראל. כשהמידע הזה עלה, התביעה השיגה גם את תעודת השירות של איוון מרצ’נקו.

“צריך להגיד שכל הראיות הללו לא היו מתקבלות בכלל במשפט פלילי רגיל. לפי הדין הפלילי, אי אפשר להגיש הודעה אם אנתנו לא יודעים מי האדם שמסר אותה ומי גבה אותה. במקרה הזה הגיעו מסמכים, דפים, בלי מידע על שרשרת החוקה בחומרים. זה מנוגד לכל כללי הראיות, אבל לפי סעיף 15 לחוק לעשיית דין בנאצים ובעורריהם, אפשר לקבל את המסמכים האלה. בהתאם לכך, בית המשפט העליון אגר שיש ספק סביר בויהיו של דמיאניוק כאיוון האיום”.

המשת השופטים מאיר שמגר, מנחם אלון, אהרן ברק, יעקב מלץ ואליעזר גולדברג, החליטו פה אחד

צילום: טטר יעקב - 07.11.18

“432 עמודים מחזיק פסק הדין בערעור, ורק 18 העמודים האחרונים המסקנה מתהפכת לטובתו.” שופט העליון במחן פסק הדין בערעור, וילי 1993

97042549-0	02/2026	מקור ראשון - דיוקן	שמוד 30	5/5	54.69x34.74
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

"כשהתחלתי לחקור את הנושא זה היה סיפור שהודחק כמעט לחלוטין. פסקי הדין לא הופיעו במאגרים המשפטיים, ואנשים שהיו מעורבים במשפט סירבו לנקשה שלי לראיין אותם. אחרים היו מוננים לדבר איתי בתנאי שהשיחה תהיה לא לציטוט, או שלא אקליט אותם. היום המצב כבר שונה"

מבוסס על עבודת הדוקטורט שלה. המגשק בין היסטוריה למשפט, היא מספרת, דיבר אליה כבר מגיל צעיר. לתואר ראשון היא למדה במקביל גם משפטים וגם היסטוריה של עם ישראל. "התמקדתי בלימודי השואה, נושא שתמיד עניין אותי מאוד", היא אומרת, ומספרת שבזמן הלימודים אף עבדה כמרדכי ברד ושם. "במסגרת הדוקטורט רציתי לכתוב על נושא שמחבר בין חקר השואה למשפט. כשהתחלתי להתעמק בוה, ראיתי שעל משפט אייכמן נכתב רבות, אבל על משפט דמיאניוק – כמעט כלום. זה הפתיע אותי. אגב, לקח לי כמעט שנה לקבל אישור ממשרד המשפטים לעיין בתיקים. אף שהלפני שלושים שנה, התיקים היו חסויים, ואיש לא חקר עדיין את הנושא.

יודעים שבכל הליך פלילי, התוצאה המשפטית לא תמיד זהה למה שקרה בפועל. למשפט יש הרבה כללים – יש דיני ראיות, יש פרוצדורות, לא מקבלים עדות שמיעה, אדם לא מעיד נגד ילדיו או הוריו, יש כללי איסוף של ראיות, יש מחדלי הקידה, יש כללי חיסוי. המטרה של כל אלה היא לשמור על הליך הוגן, אבל הם גם יוצרים את הפער הזה בין סוגי האמת, וצריך להיות מודעים לכך ולא לערעב ביניהם".

אבל כשאתה קורא את פסק הדין של בית המשפט העליון, אתה רואה שהשופטים אומרים במפורש: אנתנו לא מתערבים בקביעת המדינות של בית המשפט המחוזי, אנתנו מאמינים לניצולים, אבל התעורר אצלנו ספק סביר בגלל דראיות הנוספות. זאת הבחנה שהציבור לא עושה, וכאן הקושי הגדול. ברגע שהציבור תופס את האמת המשפטית כאמת עובדתית, זו סכנה גדולה לפרשנויות היסטוריות ולמשפטים שנידונים בהם פשעים היסטוריים. אם אנתנו לוקחים בחשבון את האפשרות שמשפט יכול להיגמר בזיכוי, אנתנו חייבים להשוב מה תהיה השפעה על תוצאה כזאת על הויתרון הקולקטיבי. במקרה של משפט דמיאניוק, השתרשה בתודעה המסקנה שהערים טעו.

כשהתחלתי במחקר שלי, הבנתי שהמשפט הזה נדחק כמעט לחלוטין מתודעה הציבורית. כאשר אתה נכנס היום למויאונים של השואה בישראל ובעולם, תמיד תראה קטעים מתוך משפט אייכמן, כולם מכידים את העדות המפורסמת של ק. צטניק, ובייחוד אתה יכול למצוא חוס, בחיפוש קל, את כל העדויות. זה נגיש מאוד. אבל במשפט דמיאניוק זה פשוט לא קיים".

ההתעלמות הזאת הגיעה לרדבי דוידסטון אפילו עד המאגרים המשפטיים. "הכרעת הדין וגוד הדין של בית המשפט המחוזי במשפט דמיאניוק לא הופיעו כלל במאגר נבי, עד שפניתי אליהם וביקשתי מהם להעלות את זה. גם פסק הדין בערעור – שהוא חשוב מאוד מתבחינה המשפטית הטוהרה, פסק דין יסודי מאוד בשאלה מוד 'ספק סביר' – לא היה שם. הבניסו גם אותו בקבוצת פניה שלי, אבל נותרתי בתחושה שכל הפרשה לא נמצאת בתודעה של הציבור הישראלי, זה רק הגביר את הרצון שלי ללמוד אותה ולספר את סיפורה.

"כשהתחלתי לחקור את הנושא, בשנת 2010, זה היה סיפור שהודחק כמעט לחלוטין, פצע שאף אחד לא היה מעוניין לחטט בו. כמה וכמה אנשים שהיו מעורבים במשפט סירבו לבקשה שלי לראיין אותם לצורך הדוקטורט. אחרים היו מוכנים לדבר איתי, אבל התנו זאת בתי שהשיחה תהיה שלא לציטוט, או שלא אקליט אותם. צריך להגיד שהיום המצב כבר שונה. בשנת 2011 דמיאניוק הורשע בגרמניה ונידון למואסר, ולפני שבע שנים שורדה בנטפליקט הסדרה 'איוון האיום'. הסיפור כבר מרובד הרבה יותר, ואני מקווה שגם למחקר שלי הייתה תרומה מסוימת לכך. אבל כשיצאתי לדרך היגשתי שביתון התחום של שואה ומשפט, הנושא הזה כמעט לא נחקר. זה היה פצע במערכת המשפט, ואולי בחברה הישראלית כולה".

כשאתה קורא את פסק הדין של בית המשפט העליון, אתה רואה שהשופטים אומרים במפורש: אנתנו לא מתערבים בקביעת המדינות של בית המשפט המחוזי, אנתנו מאמינים לניצולים, אבל התעורר אצלנו ספק סביר בגלל דראיות הנוספות. זאת הבחנה שהציבור לא עושה, וכאן הקושי הגדול. ברגע שהציבור תופס את האמת המשפטית כאמת עובדתית, זו סכנה גדולה לפרשנויות היסטוריות ולמשפטים שנידונים בהם פשעים היסטוריים. אם אנתנו לוקחים בחשבון את האפשרות שמשפט יכול להיגמר בזיכוי, אנתנו חייבים להשוב מה תהיה השפעה על תוצאה כזאת על הויתרון הקולקטיבי. במקרה של משפט דמיאניוק, השתרשה בתודעה המסקנה שהערים טעו.

גורו מוות בתלייה מיד לאחר שמיעת הטיעונים לנוש. שופטי המחוז יליה דורנר, דב לוי וצבי טל

השאלה שנתרה פתוחה נוגעת כמובן לדמיאניוק עצמו – האם הוא אכן היה איוון האיום מטרבלניקה, או שהניצולים שווהו אותו טעו כשאני שואל את דוידסטון מה הייתה מסקנתה, היא משיבה: "זו שאלת השאלות. אני לא מתיימרת כמובן לבקר את בית המשפט העליון, לא דתני בפרשה הזאת כשופטת, והתשובה שלי היא אך ורק כחוקרת וביסטוריונית, לא ככובע השיפוט שלי. ואחרי ההסתייגויות הללו אני רדב כוה. הספק הסביר סובייקטיבי אצל כל שופט, ואנתנו רואים את זה בפסיקה. לפעמים הרכב בבית משפט מחוזי חשוב ככה, ושופטי בית המשפט העליון חושבים אחרת. האם דראיות הנוספות במשפט דמיאניוק מעוררות ספק סביר? ודאי שהתשובה היא חיובית. ומצד שני, גם השופט טל וגם השופטת דורנר אמרו עוד הרבה שנים אחרי המשפט שהם משוכנעים שדמיאניוק הוא איוון האיום מטרבלניקה. אני גם חושבת שאפשר לקבוע זאת על סמך הערויות של הניצולים שווהו אותו. ועדיין, זה לא אומר שלא מתעורר כאן ספק סביר מבחינה משפטית".

האם דראיות הנוספות במשפט דמיאניוק מעוררות ספק סביר? ודאי שהתשובה היא חיובית. ומצד שני, גם השופט טל וגם השופטת דורנר אמרו עוד הרבה שנים אחרי המשפט שהם משוכנעים שדמיאניוק הוא איוון האיום מטרבלניקה. אני גם חושבת שאפשר לקבוע זאת על סמך הערויות של הניצולים שווהו אותו. ועדיין, זה לא אומר שלא מתעורר כאן ספק סביר מבחינה משפטית".

לכתובות: dyokan@makorishon.co.il

גורש לארה"ב, וכעבור שנים הוסגר בחזרה לגרמניה ומת בהמתנה לערועור. האזיקים מוסרים מידי של דמיאניוק בבית המשפט העליון

המשפטי לממשלה לגבי השאלה של כתב אישום חדש. השופט גבריאל כך אפילו הרגיש שאסור לבית המשפט לתת הנהיה כזאת, ואסור ליועץ המשפטי לממשלה להתחשב בה. אתה יכול לראות שהרשויות נלגלו את תפוח הארמה הלוהט מזו לזו, אף אחת לא רצתה לקחת אחריות. אני חושבת שכאשר קוראים את כל החומר, ברור שהנחו את הדיש גם שיקולים לא משפטיים, מה שמכונה 'שיקולים לברמשפטיים'. אפשר לראות את זה למשל בכך שכתב 'לא נכונותו של הציבור לשוב ולהתערב במשפט זה'. מצאתי הבהאתי בספר גם מסמך של הדנוע שכתרתו היא 'שיקולים לברמשפטיים'. אני לא יודעת מתי הוא נערך ולמי הוא הוצג, אבל מופיעה בו רשימה של עשרה שיקולים, ובהם סבל שייגרם לניצולי השואה עם פתיחת המשפט מחדש, תקצוב, לוגיסטיקה, הקצאת נוספים, וגם הסיכוי שדמיאניוק יזכה שוב. אני חושבת שאלו היו החששות, בעיקר האחרון. ייתכן שגם לשיקולים המשפטיים היה משקל, אבל לדעתי השיקולים הלאמשפטיים הם שהכריעו".

יכול להיות שהזיכוי בערעור נבע דווקא מעונש המוות שגור בית המשפט המחוזי, מה שעורר חשש מפני אפשרות, ולו קלושה, של הוצאה להורג שגויה? אולי אכן היו גורמים על דמיאניוק מאבר עולם, בית המשפט העליון היה מותר את הדישעה על כנה?

"זו שאלה טובה, ואני כותבת עליה בהרחבה בספר. ברין הישראלי, בניגוד לשיטות משפט אחרות, קיים אותו דף ראייתי בענינה שהעונש עליה הוא קנס של מאה שקל ובענינה שעונשה מוות: ככולן הדף הוא 'מעבר לכל ספק סביר'. במדינות אחרות זה שונה, וגם במשפט העברי יש עונש שנקרא 'כיפה' (כליאה בתנאים שגורים בעקפיץ ולמותו של האסיר – ש"פ), והדף הראיתי שנדרש כדי להטיל אותו נמוך יותר. אין מתקנים שברק את הקשר בין הענישה וכוך הדין הראייתי שהשופטים הישראליים דורשים בפועל, אבל בארצות הברית נעשו מתקנים כאלו, ושם אנתנו רואים שיש קשר. ככל שהעונש האפשרי חמור יותר, השופטים חשים שהם צריכים להיות משוכנעים במידת רבה יותר, וזה גם הגיוני.

"אני לא יכולה להגיד מה היה קורה אם בית המשפט המחוזי היה גורר על דמיאניוק מאסר עולם, אבל יגיוני שהייתה לזה השפעה על התוצאה בערעור. כשראיית את השופטים שאלתי אותם על זה, והם לא ענו לי. חשוב לי להגיד בהקשר הזה שאני מבינה בחולת מרדע החוק לעשיית דין בנאצים ובעוריהם מטיל עונש מוות. זה עונש הצהרתי, רואים את זה גם מהדיונים כנסת על החוק. איך ייתכן שהפושעים הנאצים לא יקבלו עונש מוות? מדינת ישראל, שמייצגת את הקורבנות, את ששת המיליונים, חייבת לדרוש זאת. וכך באמת נוצר פלונטר, כי מצד אחד צריך עונש מוות, ומצד שני יש לזה מודר".

זיכוי דמיאניוק כתם למעשה את הדולל על הבאת פושעים נאצים לישראל לצורך העמדתם לדין, כפי שעולה גם משם ספרך ומכתובת המשנה שלו – 'משפט דמיאניוק והסוף לעשיית דין בנאצים ובעוריהם במדינת ישראל'.

"זה נכון. אחרי הורשעה וגוד הדין של דמיאניוק במחוזי, הייתה התעוררות בנושא הזה וניסו לברוך אם יש אפשרות להעמיד לדין בישראל עוד פושעים נאצים. הייתה פניה של פרקליטת המדינה לארה"ב, ואפילו יומה להקמת מחלקה ממשרד המשפטים שתטעם בנושא. זה לא קרה, אבל

שתי אמיתות סותרות

נאצים, אבל זה לא נכון. אני יודעת שאפרים זורף (היסטוריון וצייר נאצים – ש"פ) אסף מידע על פושעים. הם לא היו בסדר הגורל של מנגלה ואולי גם לא של איוון האיום, אבל היו אפשרויות. מדינת ישראל היא זו שלא הייתה מוכנה לקחת את הסיכון. בריאיון שערכת עם מרים נאור, שהייתה בכירה בפרקליטות המדינה בזמן המשפט, היא אמרה במפורש: היה ברור שאחרי הוכיכי של דמיאניוק לא יהיו משפטים נוספים, ולמעשה החוק לעשיית דין בנאצים ובעוריהם הפך לאות מתה".

"בית המשפט קבע שלא ניתנה לדמיאניוק אפשרות סבירה להתגונן מפני האישומים החלופיים. האם זה נכון? אני לא בטוחה. כששפטל הציג את הראיה שקשורה את דמיאניוק לסוביבור, בית המשפט המחוזי הזהיר אותו שהוא לוקח סיכון, ושפטל בחר בכל זאת להגיש את הראיה כדי לנתק את דמיאניוק מטרבלניקה. לכן לא ברור שהקביעה נכונה"

"כן. אני חושבת שרוב הציבור לא מבין את הפער הזה, אפילו משפטים לא מבינים. נתקלתי במחקרים שכתבו משפטים, והם מוהים את הברכה במשפט דמיאניוק עם האמת העובדתית.